

Değişen Küresel Düzendeki Kudüs Meselesinin Dönüşümü

Zuhal Çalık Topuz¹

Özet

Kudüs siyasi, tarihi ve dini açıdan benzersiz bir öneme sahiptir. Kudüs'ün statüsü meselesi ise Filistinliler ve İsraililer arasındaki çatışmada en önemli hukuki konulardan birisini teşkil etmektedir. Filistinliler, müzakerelerin Doğu Kudüs'ün başkenti olduğu bir Filistin Devleti'nin kurulmasıyla sona ermesi gerektiğini savunurken; İsrail ise Kudüs'ün bölünmez ve ebedi başkenti olduğunu iddia etmektedir. Bu karşıt yaklaşımlar Kudüs meselesini Filistin-İsrail çatışmasının merkezine yerleştirmektedir. Bu bakımdan Kudüs meselesi çözülmeden Filistin-İsrail çatışmasına kalıcı bir çözüm bulunması olası görülmemektedir. Bu çalışmada, değişen küresel düzende güç dengelerinin, bölgesel gelişmelerin ve uluslararası aktörlerin politikalarının Kudüs'ün hukuki statüsü üzerindeki etkileri de değerlendirilerek; sorunun tarihsel arka planı ile güncel dinamikleri birlikte ele alınmaktadır. Bu çerçevede çalışma, Kudüs meselesinin yalnızca iki taraflı bir egemenlik uyumsuzluğu değil, aynı zamanda küresel düzenin normatif yapısını ve hukukun uygulanabilirliğini sınanan çok katmanlı bir sorun olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

GİRİŞ

Kudüs meselesi son derece karmaşık ve hassas bir niteliğe sahiptir. Meselenin karmaşık ve hassas yapısı, Kudüs'ün uzun tarihsel geçmişinden ve kutsal yerler üzerinde yüzyıllardır devam eden dinî, etnik, ulusal ve uluslararası gerilimlerden kaynaklanmaktadır. Mevcut sorunlar İsrail Devleti'nin ortaya çıkışıyla doğmamış olsa da Yahudi Devleti'nin kurulması bölgedeki çok katmanlı mücadeleye yeni dinamikler ekleyerek karmaşıklığın daha da artmasına yol açmıştır (Englard, 1994: 589).

1 Dr. Öğretim Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İİBE, zuhalcaliktopuz@ardahan.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-0021-1353>

Dünya'nın en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Kudüs, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam olmak üzere üç büyük İbrahimî din açısından kutsal kabul edilen bir değere sahiptir. Yahudiler için Kudüs; İbrahim'in İshak'ı kurban etmek üzere gittiği, Davut'un başkent olarak kurduğu, Kral Süleyman tarafından Birinci Tapınak'ın inşa edildiği ve Babil sürgünü sonrasında İkinci Tapınak'ın yapıldığı; ayrıca bir gün Tapınağın yeniden inşa edileceğine inanılan şehirdir. Bu nedenle, Yahudi halkı için Kudüs'ün Eski Şehri, Yahudi kimliklerinin vazgeçilmez ve değişmez bir parçasıdır (De Blois ve Tucker, 2018: 2). Hristiyanlar için ise Kudüs, Hz. İsa'nın öğrettiği, çarmıha gerildiği ve dirildiği; ilk Hristiyan topluluklarının toplandığı ve İsa'nın bir gün geri döneceği şehirdir. Müslümanlar için ise İslam'ın ilk kiblesi ve üçüncü en kutsal mabedi olan El-Aksa Camii'nin bulunduğu yerdir (Emmett, 1997: 3). Bu nedenle Kudüs ile ilgili her mesele Müslüman, Yahudi ve Hristiyan toplulukların ilgi odağı haline gelmektedir (Davutoğlu, 2003: 11).

Kudüs'ün İbrahimî dinler açısından taşıdığı derin anlam, kentin tarihsel süreçte yalnızca kutsal bir mekân olarak değil, aynı zamanda egemenlik ve meşruiyet mücadelelerinin odağı haline gelmesine neden olmuştur. Kudüs meselesi manda yönetiminde sömürgeci mirasın bir ürünü olarak stratejik hesaplarının bir nesnesi olurken, iki kutuplu küresel düzen içerisinde İsrail'in kurulması ve Kudüs'ün fiilen bölünmesi ile uluslararası sistemin güvenlik eksenli bir meselesi haline gelmiştir. Tek kutuplu düzende barış süreci çerçevesinde ele alınırken, çok kutupluluğa geçiş evresinde ise, uluslararası hukuk kurallarının çığnendiği ve güç temelli bir yapının belirleyici olduğu bir döneme girilmiştir. Bu kapsamda çalışmada değişen küresel düzen içerisinde Kudüs sorunu ele alınmıştır.

1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Sömürgeci Küresel Düzendeki Kudüs Meselesi

1517 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren Filistin coğrafyası, Birinci Dünya Savaşı'na kadar yaklaşık dört yüz yıl boyunca imparatorluğun idari yapısı içinde yer almıştır. Osmanlı döneminde Kudüs, ilk dönemde sancak sistemi içinde yönetilirken, 19.yüzyılda ise artan uluslararası rekabet nedeniyle doğrudan Babıali'ye bağlı ayrı ve bağımsız bir mutasarrıflık haline getirilmiştir. Böylelikle Kudüs'e özel bir idari statü verilmiştir. (Beşli, 2003: 279). Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülme ve dağılıma sürecine girmesiyle birlikte Kudüs'ün siyasi ve idari statüsünde belirgin dönüşümler yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte, Filistin'de Yahudi halkı için bir yurt kurmak amacıyla elverişli uluslararası ortam oluşmaya başlamıştır. İngiliz Hükümeti'nin Filistin

özelinde Kudüs'ü işgal etmeden önceki niyet beyanı Balfour Deklarasyonu'nda² açıkça ifade edilmiştir. Söz konusu belge de Birleşik Krallık Hükümeti Filistin topraklarında Yahudi halkı için bir “ulusal yurt” kurulmasını desteklediğini ilan etmiştir (The Avalon Project). İngiliz Hükümeti'nin bu tek taraflı deklarasyonu, İsrail'in egemen bir devlet olarak kurulmasıyla sonuçlanan yasal gelişmelerin önünü açan bir dönüm noktası olmuştur (De Blois ve Tucker, 2018: 2). 9 Aralık 1917'de İngiliz kuvvetlerinin General Allenby liderliğinde Kudüs'ü ele geçirmesiyle Filistin'de İngiliz hakimiyeti başlamıştır. İşgal altındaki topraklarda askeri yönetim 30 Haziran 1920 tarihine kadar sürmüştür (Terry, 2017: 209). Bu dönemde, Kudüs'de sıkı yönetim ilan edilmiş, Filistin'de yaşayan hakların dini haklarına saygı duyulacağı ve kutsal mekanların korunacağı açıklanmıştır (Deveci, 2018: 37). 25 Nisan 1920'deki San Remo Konferansı, Filistin'de İngiliz Mandası'nın şartlarını kabul etmiş ve sivil yönetim başlamıştır. Alınan karar, Balfour Deklarasyonu'nun hükümlerini içerirken, manda yönetiminin şartlarının Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından onaylanması gerektiğini belirtmiştir. Manda rejiminin merkezi hükmü olan 2. Maddesinde, Mandat'ın, ülkeyi “... *Yahudi ulusal yurdunun kurulmasını ve özerk kurumların geliştirilmesini güvence altına alacak siyasi, idari ve ekonomik koşullar altına sokmaktan ve ayrıca Filistin'in tüm sakinlerinin ırk ve din ayrımı gözetmeksizin sivil ve dini haklarını korumaktan sorumlu olacağı*” vurgulanmıştır (The Palestine Mandate). Bu kararın, 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından onaylanmasıyla İngiltere'nin Filistin üzerindeki manda yönetimi resmileşmiştir (Cleveland, 2008: 273). Bu tarihten 1948 yılına kadar Kudüs, İngiliz yönetimindeki Filistin Mandası'nın bir parçası olarak kalmıştır (De Blois ve Tucker, 2018: 4).

Manda döneminde Kudüs'te Yahudi göçleri artmış, buna paralel olarak Arap-Yahudi gerilimi tırmanmıştır. 1920, 1929 ve 1936–1939 yıllarında yaşanan ayaklanmalar, İngiliz yönetiminin otoritesini zayıflatmıştır. Kudüs hem dini mekânlar üzerindeki tartışmalar hem de milliyetçi talepler nedeniyle çatışmaların merkezi hâline gelmiştir. Bu süreçte İngiliz mandası, Arap-Yahudi çatışmalarını araştırmak, Yahudi göçü ve toprak meselesini incelemek ve Filistin'in gelecekteki siyasi statüsünü belirlemek amacıyla birçok komisyon oluşturmuştur. Kudüs'ün bölünmesi ve uluslararasılaştırılması fikri ilk olarak 1937 yılında İngiliz manda hükümetine karşı Arap İsyanının nedenlerini araştırmak üzere kurulan Peel Komisyonunda ileri sürülmüştür (Peel Coomission Plan, 1937). Komisyon, Kudüs için Beytüllahim'deki kutsal alanlar, Lidda (Lod) ve Ramie kasabalarını da içeren dar bir koridorla Yafa kıyısına bağlanması önermiştir (Bartal, 2017: 57).

2 Balfour Deklarasyonu, Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un 2 Kasım 1917 tarihinde Siyonist hareketin önde gelen isimlerinden Lord Rothschild'e hitaben kaleme aldığı resmi bir mektuptur. Bkz: Balfour Declaration, 1917.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İngiliz manda yönetiminin Filistin'deki konumu giderek sürdürülebilirliğini kaybetmiştir. Bir yandan resmî Amerikan baskısına maruz kalmış, diğer yandan hem Siyonist hareketlerle hem de Arap halkıyla ilişkileri bozulmuştur. Manda yönetimi altındaki topraklarda artan güvenlik sorunları ve siyasal karışıklıklar karşısında Britanya Hükümeti, Filistin meselesini uluslararası bir platformda ele almak amacıyla konuyu Birleşmiş Milletler'e taşımaya karar vermiştir (Husan, 2014: 973).

Tablo 1: İngiliz Mandası Döneminde Kudüs'ün Statüsünü Şekillendiren Belirleyici Olaylar

Olaylar	Açıklama
Balfour Deklarasyonu (1917)	Yahudi ulusal yurdu vaadi
İngiliz işgali ve Askeri yönetim (1917-1920)	Kudüs'ün sömürge idaresinin merkezi konumlandırılması
Peel Komisyonu (1937)	İlk kez Filistin'in bölünmesi önerilmiş ve Kudüs uluslararasılaştırılması fikri

Manda dönemi boyunca Kudüs, hukuken Britanya Mandası altındaki Filistin'in bir parçası olmakla birlikte, fiiliyatta özel idari uygulamalara tabi, dinî hassasiyetler nedeniyle sınırlı egemenlik kullanılan, uluslararası statü tartışmalarının merkezinde yer alan bir şehir konumunda olmuştur. Bu dönemde Kudüs için kalıcı ve net bir statü oluşturulamamış; aksine, Mandater Dönem sonrasında derinleşecek olan egemenlik ve meşruiyet tartışmalarının temelleri atılmıştır.

2. İki Kutuplu Küresel Düzendeki Kudüs Meselesi

İki kutuplu küresel düzen içerisinde Filistin sorunu özelinde Kudüs sorunu, II. Dünya Savaşı sonrasında şekillenen uluslararası güç dengeleri çerçevesinde şekillenmiştir. Soğuk Savaş rekabeti bu soruna yeni bir boyut kazandırarak Ortadoğu'yu stratejik, ideolojik ve jeopolitik rekabet alanına dönüştürmüştür. Kudüs, ABD'nin İsrail'e; SSCB'nin ise Arap devletlerine yaklaşmasının ideolojik bir yansıma alanı haline gelmiştir.

İngiliz manda yönetiminin konuyu Birleşmiş Milletlere taşınmasıyla, BM Genel Kurulu, 29.11.1947 tarihinde Filistin'in Kudüs dışında Yahudi ve Arap olmak üzere iki devlete bölünmesini öneren Bölünme Planı'nı kabul etmiştir. Kudüs'ün üç büyük din için kutsallığı göz önüne alındığında, Genel Kurul, şehrin BM himayesindeki uluslararası bir rejim altında "ayrı bir varlık" (corpus separatum) haline getirilmesini önermiştir (Resolution 181 (II). Future government of Palestine). Kararla, Kudüs Şehri'ni Kudüs belediye alanı ve komşu köy ve kasabalardan oluşan bir şehir olarak tanımlamış ve doğuda Ebu

Dis, batıda Ayn Kerim ve güneyde Beytüllahim ile çevriliyken, kuzey sınırları Genel Kurul tarafından Şufat olarak belirlenmiştir (Hussein, 2001: 543).

İsrail Devleti'nin 1948 yılında kurulmasının ardından başlayan Arap-İsrail Savaşlarından sonra Kudüs'ün doğu tarafı Ürdün tarafından işgal edilirken Batı tarafı ise İsrail'in denetimine girmiştir. Bu nedenle savaşın sonunda Kudüs şehri fiili (de facto) olarak ikiye bölünmüştür. 3 Nisan 1948 yılında İsrail ve Ürdün arasında yapılan ateşkes anlaşmasıyla da şehrin de facto bölünmesi resmi hale getirilmiştir (Beşli, 2003: 284).

Kudüs'ün uluslararasılaştırılması fikri süren çatışmalara rağmen yinelenmiş ve uluslararası bir rejimin temellerinin atılması için Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kararlar alınmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1949 tarihli 303 (IV) sayılı kararı, BM'nin Kudüs'ü kalıcı bir uluslararası rejim altına alma niyetini ifade etmiştir. Bununla birlikte BM Genel Kurulu'nun 194 (III) sayılı kararı mültecilerin dönüş haklarına yönelik olsa da Kudüs'ün uluslararası bir rejim altında yönetilmesi yinelenmiştir (Resolution 194 (III) Progress Report of The United Nations Mediator)

1950 yılında İsrail, Kudüs'ü başkenti ilan etmiş ve şehrin batı kesiminde hükümet kurumları kurmuştur. Ürdün'ün de Filistin sorununun çözümü beklenirken Doğu Kudüs ve Batı Şeria'ya yönelik yargı yetkisini genişletme adımları atmasıyla şehrin bölünmesi daha da resmileştirmiştir (The Status of Jerusalem, 1997: 11).

Haziran 1967'de İsrail ile Mısır, Suriye ve Ürdün arasında yaşanan Altı Gün Savaşı İsrail'in Doğu Kudüs ve Filistin topraklarını işgal etmesiyle sonuçlanmıştır. Kudüs kentinin doğu ve batı kesimleri arasındaki ateşkes hattını ortadan kaldırmış, Ürdün yönetimindeki Doğu Kudüs'de İsrail askeri güçlerinin kontrolüne geçmiştir. 1967 Altı Gün Savaşı'ndan kısa bir süre sonra İsrail, Doğu Kudüs'e kendi yönetimini ve yasalarını dayatmış ve şehrin iki yarısını birleştirerek tek bir başkent haline getirmiştir (Berkovitz, 1998: 404). İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesinde, Kudüs'ün İsrail'in “doğal ve tartışmasız” başkenti olduğu algısını yerleştirmek, fiili durumu (de facto) zaman faktörünü de kullanarak hukuki bir norm haline getirmek yatmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bu adım mevcut uluslararası normları dönüştürmeye yönelik bir girişimdir. Filistinliler ve bölgedeki Arap devletleri ise İsrail'in Kudüs'teki işgallerini hiçbir zaman tanımamıştır. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), 1988 yılında bağımsız Filistin Devleti'nin kuruluşunu ve Doğu Kudüs'ü başkent olarak ilan etmiştir (Uzer, 2017: 146).

İki kutuplu sistem boyunca Kudüs'ün statüsü, uluslararası toplumun büyük ölçüde tanımadığı tek taraflı ilhak girişimleri ile şekillenmiştir. 1980'de İsrail'in

Kudüs'ü “ebedi ve bölünmez başkent” ilan etmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi 478 sayılı kararla bu girişimi geçersiz saymış ve üye devletlere diplomatik temsilciliklerini Kudüs'ten çekme çağrısında bulunmuştur (Resolution 478). BM Güvenlik Konseyi, 1968 ve 1990 yılları arasında, Kudüs'ün statüsünü değiştirme potansiyeli taşıyan tüm İsrail önlemlerinin iptalini talep eden ve İsrail işgal yetkililerini, Kudüs de dahil olmak üzere işgal altındaki topraklardaki yerleşim faaliyetlerini durdurmaya, mevcut yerleşimleri kaldırmaya ve Kudüs ile ilgili temel İsrail yasalarını tanımaya çağırarak on bir karar almıştır (Hussein, 2001: 545).

Tablo 2: İki Kutuplu Küresel Düzendeki Kudüs'ün Statüsünü Şekillendiren Belirleyici Olaylar

Olaylar	Açıklama
1947 BM Taksim Planı	Kudüs “ <i>corpus seperatum</i> ”
3 Nisan 1949 İsrail-Ürdün Ateşkes Antlaşması	Kudüs'ün fiilen bölünmesi
23 Ocak 1950	İsrail'in Batı Kudüs'ü başkenti ilan etmesi
1967 Savaşı	İsrail'in Doğu Kudüs'ü ele geçirmesi
1980 İsrail'in Kudüs Yasası	Ebedi ve bölünmez başkenti ilan etmesi

İki kutuplu sistemde Kudüs, uluslararasılaştırma hedefinden fiili bölünmeye ardından işgal ve ilhak tartışmasına evrilmiştir. Tablo 2’de özetlendiği gibi 1947 yılında uluslararası statü önerilen, 1948-1967 arasında İsrail ve Ürdün arasında ikiye bölünmüş, 1967’den sonra ise İsrail kontrolüne geçmiş uluslararası hukukta tartışmalı statüye sahip bir şehir olmuştur. Sonuç olarak, Soğuk Savaş boyunca Kudüs, küresel ideolojik rekabetin sembolik bir parçası olmuş; ancak temel çatışma eksenini Arap-İsrail mücadelesi çerçevesinde kalmıştır. Bu dönemde Kudüs meselesi, yerel bir egemenlik ve kimlik meselesi olmaktan çıkarak küresel güç rekabetinin bir parçası hâline gelmiştir. Süper güçlerin ideolojik ve stratejik öncelikleri, sorunun uluslararası hukuk çerçevesinde çözülmesini zorlaştırmıştır. Kudüs, Soğuk Savaş boyunca statüsü belirsiz, diplomatik olarak ihtilaflı ve sembolik değeri yüksek bir kent olarak varlığını sürdürmüştür.

3. Tek Kutuplu Küresel Düzendeki Kudüs Meselesi

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, Ortadoğu’da jeopolitik dengelerin yeniden tanımlandığı bir dönemi başlatırken, Filistin-İsrail sorunu içinde diplomatik girişimlerin artarak çözüm sürecinin temelini atıldığı bir dönem olmuştur. 1990 sonrası Kudüs meselesi, Kudüs'ün statüsü, egemenliği ve kutsal mekânların kontrolü üzerinde yoğunlaşan müzakere

süreçleri ile şekillenmiştir. İlk olarak 1991 yılında düzenlenen Madrid Konferansı ile BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları esas alınarak bölge devletleri ve Filistin'in İsrail ile olan sorunlarının çözümü amaçlanmıştır (Tok, 2020: 5).

Oslo İlkeleri Bildirgesi, taraflar arasında Kudüs'ün müzakere konusu olabileceğini resmi olarak ilk kez tanımıştır (Atmaca, 2019: 166). 1993 yılında imzalanan Oslo I İlkeler Bildirgesi, Kudüs meselesi için bir dönüm noktası olarak görülse de kentin nihai statüsü, çözülmesi en zor konu olduğu gerekçesiyle ileri bir tarihe bırakılmıştır. Bu çerçevede Kudüs'ün egemenliği, sınırları ve kutsal mekânların kontrolü gibi başlıklar, geçiş süreci tamamlandıktan sonra ele alınmak üzere ertelenmiştir. 1995 yılında imzalanan Oslo II Antlaşması ile Batı Şeria bölgelere ayrılmış ancak Kudüs ve mülteciler gibi "daimî statü" sorunları yine bir çözüme kavuşturulamamıştır. Filistin tarafı Doğu Kudüs'ü gelecekteki devletin başkenti olarak görürken, İsrail Kudüs'ü "bölünmez ve ebedî başkent" olarak tanımlamaktadır. Bu temel yaklaşım farkı, Oslo sürecinin ilerleyen aşamalarında ciddi anlaşmazlıklara yol açmıştır.

2000 yılındaki Camp David görüşmelerinde Kudüs konusu detaylı biçimde ele alınmış ancak taraflar kutsal alanların egemenliği ve şehir üzerindeki siyasi kontrol konusunda uzlaşmaya varamamıştır. Bu durum, Oslo sürecinin kalıcı bir barış anlaşmasına dönüşmemesinin başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Barış görüşmelerinin tıkanmasının ardından, Eylül 2000'de İsrail muhalefet lideri Ariel Şaron'un Mescid-i Aksa'yı (Haram el-Şerif) ziyareti, İkinci İntifada'yı başlatmıştır.

Tablo 3: Tek Kutuplu Küresel Düzendeki Kudüs'ün Statüsünü Şekillendiren Belirleyici Olaylar

Olaylar	Açıklama
Barış Süreci (1993-1999) ³	Kudüs'ün statüsünün nihai görüşmelere bırakılması
Camp David (2000)	Kudüs'ün nihai statüsü tartışılması ancak çözüm sağlanamaması

ABD'nin hegemonyasında kurulan tek kutuplu küresel düzen içerisinde Filistin-İsrail sorunu özelinde Kudüs meselesi barış süreci kapsamında müzakere edilmiştir. Barış süreci boyunca Oslo Anlaşmaları, daimî statü konularında büyük görüş ayrılıkları olması nedeniyle, bu konuların görüşülmesi daimî statü

3 Barış sürecinde imzalanan anlaşmalar: Oslo I Anlaşması (İlkeler Bildirgesi) (1993), Gazze-Eriha Anlaşması (1994), Oslo II Anlaşması (1995), El-Halil Protokolü (1997), Wye River Mutabakatı (1998) ve Şarm El-Şeyh Mutabakatı (1999).

müzakerelerine bırakılmıştır. Camp David (2000) anlaşmalarıyla ise daimî statü sorunları çözülememiştir. 1993 Oslo Anlaşmaları'nın ardından İsrail, uluslararası hukukla çeliştiği yönünde eleştirilen uygulamalarını sürdürmüş; Doğu Kudüs'ü çevresindeki Filistin topraklarından filen ayırmaya yönelik politikalar izleyerek kentnin nihai statüsüne ilişkin müzakere sürecini zorlaştırmıştır (Yavuz, 2026). Bu dönemde BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu çerçevesinde İsrail'in Filistin bölgesinde ve Kudüs'te yerleşim faaliyetlerini uluslararası hukuk ihlali olarak değerlendirilmiştir. ABD'nin Orta Doğu barış sürecindeki arabulucu rolü artarken, İsrail ile olan özel ilişkisi daha görünür hale gelmiştir.

4. Çok Kutuplu Küresel Düzendeki Kudüs Meselesi

2000 sonrası dönem Kudüs sorunu, uluslararası kararlar, ABD'nin politikaları ve BM kararları çerçevesinde daha karmaşık bir hal almıştır. Bu süreçte İsrail, Filistinlilerin Kudüs'e sızmasını engelleme gerekçesiyle işgal altındaki Batı Şeria ile Kudüs arasında yaklaşık 700 kilometre uzunluğunda ve bazı yerlerde yüksekliği 5 metreyi bulan beton duvar boyunca çok sayıda İsrail askeri kontrol noktası bulunan bir "güvenlik duvarı" inşa etmeye başlamıştır (SDE, 2022). Uluslararası kamuoyu tarafından da tepki çeken bu ayırım duvarı hakkında Uluslararası Adalet Divanı 2004 yılında bir danışma görüşü açıklamıştır. Divan, İsrail'in Kudüs'te inşa ettiği duvarı değerlendirmiş; Doğu Kudüs'ü "işgal altındaki Filistin toprağı" olarak nitelendirmiş ve İsrail'in Kudüs'te gerçekleştirdiği tüm demografik değişimleri hukuk dışı bulmuştur (Denk, 2004).

2000 sonrası dönemde İsrail'in Kudüs'e yönelik yerleşim politikaları özellikle Doğu Kudüs üzerine yoğunlaşmış ve hem demografik hem de mekânsal dönüşümler yaratmıştır. Bu dönemde Kudüs'ün statüsü giderek tek taraflı belediye ve idari uygulamalar tarafından şekillendirilmeye başlanmıştır (Migdalovitz, 2006: 44). E1 Projesi⁴ ve 45 Numaralı Yol gibi altyapı çalışmalarıyla Kudüs'ün Filistin çevrelerinden izole edilmesi ve Batı Şeria ile bağlantısının kesilmesi amaçlanmıştır. 45 numaralı yol projesi ise, Kudüs'ün doğusundaki E1 bölgesinde yeni bir yasadışı yerleşim yeri için hazırlanan planın bir parçası olan ilhak aracı olarak değerlendirilmektedir (The Guardian, 2026). Bunlara ek olarak İsrail, Kudüs'ün demografik yapısını değiştirmeye yönelik "Kudüs 2050 (5800)" gibi kapsamlı planlar yürütmeye başlamıştır.

4 E1 bölgesi, işgal altındaki Batı Şeria'nın yaklaşık %3'ünü oluşturan; Kudüs, Beytüllahim ve Ramallah arasında konumlanan ve muhtemel bir Filistin devletinin siyasi, ekonomik ve coğrafi bütünlüğü açısından stratejik önem taşıyan bir alandır (The Guardian, 2026). Bölge, uluslararası hukuk bakımından tartışmalı kabul edilen İsrail yerleşimi Ma'ale Adumim'in sınırları içinde yer almıştır. İsrail, Ma'ale Adumim yerleşimini E1 bölgesine doğru genişletmeyi planlamış ve bu kapsamda yaklaşık 4.000 Yahudi İsrailli için konut inşa etmeyi hedeflemiştir (IMEU, 2021).

Bu planlar ile Yahudi yerleşim projeleri hızlandırılmakta, Filistinliler şehri terk etmeye zorlanmakta ve Kudüs'ün çevresinden tecrit edilmesi hedeflenmektedir. İsrail makamları, mülkiyeti kanıtlanamayan arazileri “devlet mülkü” sayarak Filistin topraklarını gasp etmeye ve kenti Yahudileştirme politikalarına devam etmektedir (Qais ve Aksoy, 2026). 2009 yılından bu yana sistematik bir şekilde Doğu Kudüs'te tarihi Şeyh Cerrah mahallesindeki Filistinlileri evlerinden zorla çıkararak yerlerine Yahudi yerleşimcileri yerleştirmeye çalışmaktadır (Aydın, 2021). İsrail'in tek tarafı olarak Doğu Kudüs'teki yerleşim faaliyetlerini artırmasına yönelik olarak 2016 yılında, BM Güvenlik Konseyi'nin 2334 sayılı kararında özellikle Doğu Kudüs'teki yerleşimlerin uluslararası hukuka aykırı olduğunu vurgulamış ve taraflara bu tür faaliyetlerden kaçınma çağrısı yapmıştır (UN Security Council Resolution 2334, 2016).

Kudüs meselesinde en büyük kırılmalardan biri, 6 Aralık 2017 tarihinde ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in resmi başkenti olarak tanıması ve büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıyacağını açıklamasıyla yaşanmıştır. Donald Trump'ın Kudüs'e yönelik bu kararı, İsrail-Filistin barış sürecini derinden sarsmış ve bölgedeki dengeleri etkilemiştir. ABD'nin barış süreci boyunca ki arabulucu konumu fiilen sona ermiştir. BM kararlarına ve uluslararası hukuka aykırı olan bu karar, Kudüs'ün nihai statüsünün ancak taraflar arasındaki müzakerelerle belirlenmesinin de önüne geçmiştir. Bu kararlar, Canan'a göre (2017: 6) İsrail'e Yahudi vatanını vaat eden Balfour Deklarasyonu gibi, Doğu Kudüs'ün İsrail'e devredilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 4: Çok Kutuplu Küresel Düzendeki Kudüs'ün Statüsünü Şekillendiren Belirleyici Olaylar

Olaylar	Açıklama
Uluslararası Adalet Divanı (2004)	İsrail'in Doğu Kudüs dahil işgal altındaki topraklarda inşa ettiği duvarın uluslararası hukuka aykırı olduğuna hükmetmesi
ABD'nin Kudüs'ü Resmi Başkent olarak tanıması (2017)	ABD'nin İsrail'in Doğu Kudüs'teki egemenliğini tanıması olarak değerlendirilmesi
ABD Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınması (2018)	
Şeyh Cerrah ve Mescid-i Aksa gerilimi (2021)	İsrail'in yerleşim politikaları ve Filistin halkının tahliyesi
Kudüs 2050 planı	İsrail'in Kudüs'ü “bütünleşik başkent” olarak planlaması

Tablo 4'de özetlendiği gibi 2000 sonrası dönemde Kudüs meselesi hem uluslararası hukuk hem de bölgesel politika açısından birçok kritik gelişmeye

sahne olmuştur. 2004 yılında Uluslararası Adalet Divanı, İsrail'in Doğu Kudüs dahil işgal altındaki topraklarda inşa ettiği ayırım duvarının uluslararası hukuka aykırı olduğuna hükmetmiştir. 2017'de Donald Trump yönetimi Kudüs'ü İsrail'in resmi başkenti olarak tanımış, bir yıl sonra ABD Büyükelçiliği resmen Kudüs'e taşınmıştır. 2021 yılında ise Doğu Kudüs'teki Şeyh Cerrah ve Mescid-i Aksa çevresinde yaşanan gerilimler, şehrin hassas statüsünü yeniden uluslararası gündeme taşımıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra, "Kudüs 2050" planı, kentten uzun vadeli stratejik dönüşümünü öngören bir vizyonla İsrail'in Kudüs'teki demografik yapıyı değiştirmeyi, altyapıyı güçlendirmeyi ve şehrin tamamını kendi başkenti olarak bütünleştirmeyi hedeflediği bir plan olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç

İsrail, Kudüs üzerindeki fiilî kontrolünü ve statü değişikliklerini güvenlik, hukuk, din özgürlüğü ve tarihsel hak gibi normatif uygulamalar aracılığıyla meşrulaştırmaya çalışmaktadır. İsrail'in Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik politikaları ve bu politikalarını yürütmek için araçsallaştırdığı normatif uygulamaları, uluslararası hukuk kurallarına aykırı olmakla birlikte sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Bu süreçte Kudüs meselesine küresel düzen içerisinde farklı boyutlar eklenmiştir. Manda dönemi, İngiltere'nin bölgedeki nüfuzunu artırdığı ve Filistin'de hem Arap hem Yahudi toplulukların siyasi taleplerinin ortaya çıktığı kritik bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Kudüs sorunu, Arap milliyetçiliği ve Süveyş Krizi (1956) bağlamında daha geniş Doğu-Batı rekabetinin parçası hâline gelmiştir. Tek kutuplu küresel düzende Kudüs'ün statüsünü uluslararası politikaların ve büyük güçlerin çıkarlarının belirlediği bir arena haline getirmiştir. Bu süreçte Kudüs meselesi diplomatik müzakere çerçevesinde çözülmesi gereken bir sorun olarak ele alınmıştır. Günümüzün çok kutuplu dünya düzeninde bölgesel aktörler ile küresel güçler arasındaki rekabet, Kudüs sorununu sadece yerel bir mesele olmaktan çıkarıp uluslararası bir krize dönüştürmektedir. Bu süreçte ABD'nin açık bir şekilde İsrail'i güçlü bir müttefiki olarak desteklemesi, bölgedeki çatışmaların ve statü tartışmalarının derinleşmesine yol açmıştır. Müzakere sürecinde görüldüğü gibi, zaman İsrail'in Kudüs'ü bölünmez ve ebedi başkenti olarak ilan etme stratejisinde kullandığı en işlevsel jeopolitik araç olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Atmaca, A. Ö. (2019). Kudüs'ü ebedi başkent olarak tahayyül etmek. *İsrailiyat*, 3, 145–171.
- Aydın, A. İ. (2021). *Mülksüzleştirilen Filistinlilerin son dramı: Kudüs Şeyh Cerrah Mahallesi*. ORDAF. <https://ordaf.org/mulksuzlestirilen-filistinlilerin-son-drami-kudus-seyh-cerrah-mahallesi/>
- Balfour Declaration (1917). Britannica. <https://www.britannica.com/event/Balfour-Declaration>.
- Bartal, S. (2017). The Peel Commission report of 1937 and the origins of the partition concept. *Jewish Political Studies Review*, 28(1-2), 51–70.
- Berkovitz, S. (1998). The holy places in Jerusalem: Legal aspects. *Rivista di Studi Politici Internazionali*, 65(3), 403–415.
- Beşli, S. (2003). Kudüs'ün statüsü sorunu. M. İ. Turhan (Ed.), *Filistin: Çıkmazdan çözüme* içinde. Küre Yayınları.
- Canan, F. (2017). *ABD'nin Kudüs kararı ve yansımaları*. Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği. <https://ordaf.org/wp-content/uploads/2017/12/dd11-kudu%CC%88s.pdf>
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu tarihi* (M. Harmancı, Çev.). Agora Kitaplığı.
- Davutoğlu, A. (2003). Küresel ve bölgesel dengeler, Ortadoğu barış süreci. M. İ. Turhan (Ed.), *Filistin: Çıkmazdan çözüme* içinde. Küre Yayınları.
- De Blois, M., & Tucker, A. (2018). *The status of Jerusalem under international law*. thinc. (The Hague Initiative for International Cooperation). https://www.thinc-israel.org/wp-content/uploads/2023/10/The-Status-of-Jerusalem_20180802.pdf
- Denk, E. (2004). Uluslararası Adalet Divanı'nın İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında inşa etmekte olduğu duvar konusundaki kararı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(3), 151–173.
- Deveci, C. (2018). General Allenby döneminde Filistin'de askeri yönetim ve Nebi Musa olayları (1917-1920). *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 35–50.
- Emmett, C. E. (1997). The status quo solution for Jerusalem. *Journal of Palestine Studies*, 26(2), 16–28. <https://doi.org/10.2307/2537780>
- Englard, I. (1994). The legal status of the holy places in Jerusalem. *Israel Law Review*, 28(4), 589–600. <https://doi.org/10.1017/S0021223700011766>
- Husan, S. (2014). The Zionist project and the British Mandate in Palestine. *Proceedings of the Indian History Congress*, 75, 967–974.
- Hussein, A. a.-S. (2001). Jerusalem in Arab-Israeli negotiations. *Islamic Studies*, 40 (3/4), 543–547.

- IMEU. (2021). *Fact sheet: Israel's E1 settlement*. Institute for Middle East Understanding. <https://imeu.org/resources/resources/fact-sheet-israels-e1-settlement/129>
- Israel poised to start construction of bypass through heart of West Bank. (2026, 13 Ocak). *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2026/jan/13/israel-start-construction-bypass-west-bank-illegal-settlement>
- Migdalovitz, C. (2006). *Israeli-Arab negotiations: Background, conflicts, and U.S. policy* (CRS Report for Congress). Congressional Research Service. <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA478282.pdf>
- Omar, Q. O. D. & Aksoy, H. A. (2026). *Kudüs Valiliği: İsrail, Kudüs'ün demografisini değiştirmek, şehri izole etmek için kapsamlı plan yürütüyor*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/aktuel/kudus-valiligi-israil-kudusun-demografisini-degistirmek-sehri-izole-etmek-icin-kapsamli-plan-yurutuyor/1829270>
- Peel Commission plan*. (1937). GOV.IL. <https://www.gov.il/en/pages/the-peel-commission-plan>
- Resolution 181 (II). Future government of Palestine*. (t.y.). United Nations. <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-185393/>
- Resolution 194 (III) Progress report of the United Nations Mediator*. (t.y.). United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/210025?v=pdf>
- Resolution 478 (1980) / *adopted by the Security Council at its 2245th meeting*, on 20 August 1980. <https://digitallibrary.un.org/record/25618?v=pdf>.
- SDE. (2022). *İsrail, Batı Şeria'nın kuzeyinde 40 kilometre uzunluğunda duvar inşa edecek*. Stratejik Düşünce Enstitüsü. <https://www.sde.org.tr/ortadogu/israil-bati-serianin-kuzeyinde-40-kilometre-uzunlugunda-duvar-insa-edecek-haberi-26484>
- Terry, P. C. R. (2017). Britain in Palestine (1917-1948) - Occupation, the Palestine Mandate, and international law. *University of Bologna Law Review*, 2, 189. *The Palestine Mandate*. (t.y.). The Avalon Project. https://avalon.law.yale.edu/20th_century/palmanda.asp
- The Status of Jerusalem (1997). United Nations, New York. <https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2016/07/The-Status-of-Jerusalem-English-199708.pdf>.
- The UN 303 (IV)*. United Nations. [https://docs.un.org/en/A/RES/303%20\(IV](https://docs.un.org/en/A/RES/303%20(IV)
- The Status of Jerusalem (1997). <https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2016/07/The-Status-of-Jerusalem-English-199708.pdf> (Erişim Tarihi: 22.11.2025).
- Tok, A. (2020). *Uluslararası hukuka göre Kudüs'ün statüsü*. İNSAMER. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-uluslararası-hukuka-gore-kudus-un-statusu.pdf>

- United Nations Security Council. (2016). *Resolution 2334 (2016)*. <https://www.un.org/webcast/pdfs/SRES2334-2016.pdf>
- Uzer, U. (2017). Kudüs şehrinin Filistin, İsrail ve Birleşmiş Milletler açısından siyasi önemi. *Filistin Araştırmaları Dergisi*, 2, 134–157.
- Yavuz, H. (2026). Jerusalem and the unresolved question of sovereignty. *Middle East Policy*. <https://doi.org/10.1111/mepo.70029>

